

EDEBİ MİTLER ÜZERİNE - I

Ertuğrul İŞLER¹

Öz: Bu çalışmada, Eliade'nin mitlerin tanımı ve mitlerin özellikleriyle ilgili saptamalarından yola çıkarak, başta Straus, Durand, Brunel olmak üzere bazı araştırmacı ve kuramcılarının, edebiyat ve mitlere yaklaşımlarını, edebiyat-mit/mitler arasındaki karşılıklı etkileşim ve bu etkileşimin yol açtığı değişim ve dönüşümle ilgili farklı bakış açılarını edebi mit/mitlerin oluşumu çerçevesinde irdelemeyi denedik. Edebiyat ve mitler arasındaki ilişkiyi ele alırken, edebiyat tarafından kullanılma biçimlerini göz önünde bulundurarak, mit ve mitoloji kavramalarını birlikte değerlendirmenin daha uygun olacağını düşündük. Zira mitlerin edebiyat tarafından kullanılmasına başka bir deyişle, yeniden yazılmasına bağlı olarak ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerle ilgili yapılan tartışma, yorum ve örneklemelerde, mitlerdeki ve mitlerin daha sistematik hale getirilmiş anlatım biçimleri olan mitolojilerdeki öykü ve figürlerin genellikle birlikte ele alındığı ve iç içe geçtiği gözlemlenmektedir. Bu gözlem, özellikle edebiyat bağlamında, mitlerin ve mitolojilerin birbirlerinden ayrı değerlendirilemeyeceğini gösterir. Edebi mitlerin oluşum sürecini ve beraberinde ortaya çıkan tartışmaları bu bağlamda ele alarak değerlendirmenin, zaman zaman iç içe geçecek derecede gerçekleşen edebiyat ve mitler arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin boyutlarının - etkileşim ve yakınlaşmanın- anlaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, bazı düşünür ve kuramcılarının bakış açılarına değinmekle birlikte, sorunu genel bir çerçeve içinde ele almayı yeğledik. Bu nedenle, mitlerin ve edebi mitlerin çözümlenmesiyle ilgilenen düşünür ve kuramcılarının görüşlerini ayrı ayrı derinlemesine incelemenin daha yararlı olacağını düşünerek başlığı "Edebi Mitler Üzerine I" olarak koymayı uygun gördük.

Anahtar Sözcükler: Mit, Mitoloji, Edebi Mit, Edebiyat, Çözümleme.

¹ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. eisler@pau.edu.tr

Giriş

Edebiyat, mitler ve mitolojiler arasındaki ilişkiden söz edilirken, genellikle, edebiyat mı mitleri ve mitolojileri zenginleştirdi yoksa mitler ve mitolojiler mi edebiyatı zenginleştirdi ya da edebiyat mı önemli yoksa mitler ve mitolojiler mi önemlidir gibi soruların sorulduğu ve kıyaslamaların yapıldığı olur. Dahası, mitlerin edebiyatın katmanları arasında yer alıp almadığı da tartışılır. Oysa böyle bir kıyaslamaların ve tartışmanın yapılmasından çok, edebiyat ve mitler/mitolojiler arasındaki karşılıklı etkileşiminin incelenerek aralarındaki derin ve gizemli ilişkinin yanında, neden mitlerin edebiyat için vazgeçilemez olduğunun ortaya çıkarılması önemlidir. Sonuçta, her ikisi de, kendilerine özgü ifade biçimleriyle insanı, dünyayı ve evreni anlatmaya çalışır. Bu anlamda, ikisi arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmek kaçınılmaz olur. Bazı önemli düşünür ve mit kuramcılarının bakış açılarına göre edebiyat ve mitler/mitolojiler arasındaki ilişkiye göz atmadan önce, mitoloji ve mit kavramlarına kısaca değinmekte yarar var. Mitoloji kavramı, çoğu kez, olağanüstü ve gizemli varlıkları, tanrıları, yarı tanrı yarı insan olan varlıkları, gizemli kahramanları ve onlarla ilgili herhangi bir konu ya da öyküyü anlatır. Mitoloji ile gizemlilik arasında ilişki kurulmasının en önemli nedeni kuşkusuz mit kavramının mitoloji kavramına göre daha karmaşık ilişkiler ağına sahip olmasından kaynaklanır. Okur için, mitolojiler, mitlere göre daha anlaşılır özelliklere sahiptir. Zira mitlerin kendilerine özgü karmaşık yapısından ve ilişkiler ağından uzaklaşan ve mitlerin daha derli toplu düzenlenmiş (sistematik) biçimi olan mitolojilerde neler olup bittiğini anlamak, olayları ve figürleri tanımlamak okur için daha uygun hale gelir. Aslında, mitolojinin önemi de bu oldukça karmaşık sözlü anlatıları belli bir çerçeve içinde derleyip toparlayarak okura sunmasından kaynaklanır. Bu bağlamda, mitoloji, kahramanların ve kahramanlıklarının öne çıkarıldığı olayları anlatma/aktarma tarzıyla, okurun anlayabildiği, az ya da çok sınırları belirlenmiş, kayıt altına alınmış (yazılı hale getirilmiş) anlatı türü olarak da tanımlanabilir. Mitolojiler dağınık haldeki mitleri anlatırlar. Bu durumda, her şeyden önce, henüz daha mitolojilere dönüşmeden önce de, mitlerin bir anlatı olduğunun altını çizmek gerekir. İlk insanın, evren, insan ve yaşamla ilgili düşlediklerini anlatırlar. İnsanoğlu, mitler aracılığıyla, evreni, dünyayı, kendisini, doğayı anlamaya, bütün bunlara bir anlam vermeye çalışır. Sözlü ya da yazılı olarak bunları sonraki kuşaklara aktarır. Böylece, insan, atalarının evren, dünya, doğa, insan ve yaşam hakkında ne düşündüğünü ve bunları nasıl algıladığını öğrenme olanağı bulur. İster sözlü ister yazılı olsun, mitlerin her şeyden önce bir anlatı olarak kabul edilmesinin nedeni, anlatma düzleminde kendilerine özgü bir sürekliliğe sahip olmalarıdır. Zaman içinde değişimlere uğrayabilir. Bu nedenle, mitlerde/mitolojilerde, birçok öykünün birden çok versiyonuna rastlamak olanaklıdır. Bu değişime karşın, özüne bağlı kalındığı için, belli bir çerçeve içinde gelişen olay ve kişileri barındırır içinde. Tanrı düşüncesi ya da kahramanın varlığına inanmak, kişileştirmeler, imgeler ve simgeler, olayların kronolojik bir şekilde anlatılması bunların başında gelir. Olayların kronolojik anlatımı beraberinde soyut bir bütünün, tanrılarla insanlar,

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

insanlarla doğüstü yaratıklar, insanla doğa ve insanla insan arasındaki mücadelenin daha somut bir şekilde sunulmasına -öyküleştirilmesine- da yol açar. Öyle ki, bazı mitolojik öykülerde, tanrılarla kıyaslanan, annesi insan babası tanrılardan birisi olan, yarı tanrı yarı insan olan varlıklardan / titanlardan söz edilir. Mitlerle ilgili kesin olan tek bir tanımın yapılması oldukça zordur. Eliade, bu zorluğun nedenini “Mitin çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliği” olmasına bağlar (Eliade, 2001, s. 15). Mitlerin her şeyden önce bir anlatı ve kendine özgü farklı bir yapısı olduğundan hareketle, mitlerle ilgili bu farklı yaklaşım ve özellikleri bir araya getirerek, herkesçe kabul edilebilir en kapsayıcı, en yakın, en uygun ve en tutarlı tanımlamayı Eliade’ nin yaptığı söylenebilir. Eliade’ ya göre,

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır... Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış şeyden söz eder. Gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir (2001, ss. 15-16).

Eliade’ nin tanımında da belirtildiği gibi, mit bir şeylerden söz eder, bir şeyleri anlatır. Her şeyden önce bir anlatıdır. O halde, yazılı dilden önce var olan ve kullanılan anlatının yalın bir biçimi olarak da kabul edilebilir. Bir bakıma, mitler, hem kendi kendini yenileyebilme (güncelleştirebilme) yeteneğine sahip olmasını, hem de edebi eserlerdeki sürekliliğini bu yalınlığına borçludur. Bu yalın biçimler, etkili bir referans kaynağı olarak, bir şekilde edebi eserlerde kendilerine yer bulurlar. Edebi metinlerin çözümlenmesinde, bunların bulunup ortaya çıkarılması ve edebiyat ve mitler/mitolojiler arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekli hale gelir.

1. Gelişim

Mitler, edebi eserlerde yazarın dili etkin biçimde kullanmasıyla farklı özellik ve görünüşler kazanabilir. Çünkü edebi metinler dille üretilir ve dilin işlenmesi sürecinde farklı aşamalardan geçmek durumunda kalır. Brunel, edebiyat ve mit/mitoloji arasındaki ilişkinin sürekliliğini ele alırken mitlerin yalın biçimlerinin nasıl kurulduğuna bakmak gerektiğinin altını çizer. Brunel’e göre, “Soru-cevap oyunuyla kurulur mitlerin en yalın biçimi. Soru sorulur sorulmaz cevabını bulur, bu soru öyle bir cevaplanır ki artık başka bir soru sorulamaz; bu cevap kesindir” (Brunel, 1988, s. 9). Brunel, mitin, soru-cevap yönteminden hareketle nesnenin yaratıldığı yer olduğuna vurgu yapar. “Bu yerde (mitlerde), derin yapısından dolayı nesne yaratıya dönüşür” (s. 9). Mitleri, sorulan soruyla verilen cevap arasındaki muhtemel uzamsal alana yerleşmiş bir anlatı platformu olarak değerlendirir. Brunel’in mitlerin en yalın biçiminin soru-cevap oyunuyla kurulduğu düşüncesini, D.-H. Pageaux, soruya verilen “cevabın iki yönlü işlevi ve değeri bulunduğu, bunların; “etik ve telafi” kavramları olduğu görüşüyle destekler (Pageaux, 1994, s. 100). Pageaux’ya göre, mit, anlatının ofisi konumundaki öykünün ve olay örgüsünün mutfağıdır. Öykünün örnek olabileme gücü ve etik değeri bundan kaynaklanır. Edebiyat, mutfaktaki malzemeden çok

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

güzel yeni ve farklı şeyler –özgün anlatılar- ortaya çıkarabilme potansiyeline sahiptir. Bu, tamamen yazarın ya da ozanın becerisine bağlıdır. Burada, yazarın ya da ozanın mitin anlatma işleviyle edebiyatın anlatma biçimini nasıl birleştireceği önem kazanır. Yazarın ya da ozanın, kendine özgü imge evrenine, estetik kaygısına ve düşünsel tutumuna göre kurgulanmış senaryodan (mitlerin yeniden yazılmasından) etkilenen mitlerle edebiyat arasında birliktelik oluşturulur (ss. 100-101). Brunel, Pageaux'nun sözünü ettiği bu birliktelik kavramının önemsenmesi gerektiğini çünkü mitlerin daha geniş kitleler tarafından tanınmasına büyük katkı sağladığına inanır. Bu görüşüne dayanak olarak, Homeros ve Sophokles gibi antik yazar ve ozanları gösterir. “Homeros olmadan Ulyse'in, Sofokles olmadan Antigone'un bu kadar çok tanınamayacağını, bu açıdan bakıldığında, mitlerin edebiyata çok şey borçlu olduğu” görüşündedir (Brunel, 1988, s. 11). Brunel' e göre, tarih için tarih öncesini anlamaya çalışmak ne kadar önemliyse edebiyat için de kendi öncesinde olup bitenlerle ilgili muhtemel edebi geleneklerden ya da metinlerden hareket etmek o kadar önemlidir. Başka bir deyişle, Brunel “edebi mitleri, istensin ya da istenmesin mitlerin bize tamamen edebiyat katmanıyla kaplanmış bir şekilde ulaştırmış hali” olarak değerlendirir (s. 11). Böylece, mitin anlatma işleviyle edebiyatın açıklama ve ortaya çıkarma (keşfetme) işlevleri birleşerek, edebiyat ile mitler arasındaki ilişki sürekli hale gelir. Brunel'in bu sözlerinden, edebiyatın, mitlerin bir çeşit tamamlayıcısı rolünü üstlendiği çıkarımı yapılabilir. Mitlerin varlığını sürdürmelerini edebiyat aracılığıyla örneklenebilmelerine bağlar gibidir. “Mit olarak algılandıkları andan itibaren, gerçekte kökenleri ne olursa olsun ancak bir gelenek içinde sürekli örneklenecek (temsil edilerek) varlıklarını sürdürebilir” (s. 10).

Mitolojiye, bir anlamda, bu geleneğin bir çeşit isimleştirilmesi ya da kavramsallaştırılması olarak da bakılabilir. Bununla birlikte, burada, üzerinde durulması gereken noktanın, bu kavramın neyi ya da neleri içerip içermediğinin açıklığa kavuşmasıdır. Brunel, etimolojik açıdan bakıldığında, bu kavramın doğal olarak, mitle ilgili olanı ifade etmesi gerektiğini düşünür (ss. 9-10). Bu bağlamda, hem mitlerin hem de mitolojilerin aynı şeyleri –evrenin, dünyanın ve insanın yaratılışını, devletlerin kuruluşunu, milletlerin ortaya çıkışını, insanüstü yasaları, insanoğlunun bugünkü düzenini oluşturan ve ilişkilerini şekillendiren davranış biçimlerinin ilk ortaya çıkış öykülerini, bir şehrin kuruluşunu başka bir deyişle, ilkleri anlattıklarını, bunun sonucu olarak da, mitlerin ve mitolojilerin çözümlenmesinin de aynı şeye –ilklere, başlangıca, kökene ve yaratılışa-yöneldiğini ve bu hedefe ulaşma peşinde olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu kaçınılmaz bir durumdur. Zira Eliade'nin dediği gibi konusu ne olursa olsun “mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür” (Eliade, 2001, s. 16). Edebiyat, mitleri kullanırken, bu özelliklerini dolaylı ya da dolaysız kendine özgü üslubuyla yeniden betimler. Mitolojik ve mitsel çözümleme, doğal olarak, edebiyat eserlerinde kullanılan mitlerin bu özelliklerini –ilkleri, kökeni, başlangıç ve yaratılış arketiplerini- ortaya çıkarıp yorumlamak durumunda kalır. Edebi metinlerde, kapalı ya da açık bir şekilde varlığını sürdüren temel

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

arketiplerin, mitsel yapıların, öykülerin ve figürlerin, edebiyatın kullandığı biçem ve yaklaşımların etkisiyle ister istemez farklı görünümlere bürünmesi edebiyat ve mitler/mitolojiler arasında dengeli bir ilişkinin kurulmasını zorunlu kılar. Dengenin kurulabilmesi, mit/mitoloji ve edebiyat arasındaki mesafenin belirlenmesine ve ayırımın yapılabilmesine bağlıdır. Bu ayırım, hem mitler hem de edebiyat açısından ortaya çıkabilecek belirsizlik ve karışıklığın ortadan kaldırılmasına yardımcı olur. Edebiyat ve mit/mitoloji arasında bir ayırımın yapılmasının gerekliliği kabul edilmekle birlikte, kuramcıların konuyu aynı bakış açılarından bakmadıkları söylenebilir. De Rougemont'a göre, edebiyat, mitlerin kendilerine özgü kapalı anlamlarının çözümlenmesine katkıda bulunur. "Mitler, edebiyat aracılığıyla, kendilerine özgü kapalı anlamlarından ve kutsallık işlevlerinden uzaklaşarak, daha anlaşılır hale gelirler" (De Rougemont, 1939, s. 203). Bu durumda, ilk bakışta, mitleri yeniden ele alarak betimleyen edebiyatın bir çeşit belirsiz bir imge veya bozulma gibi algılanma durumu söz konusu olabilir. R. Wellek ve A. Warren, mitle edebiyat arasındaki ayırımı yaparken, edebiyatın, anonim, kolektif ve toplumsal bir ruha sahip ritüellerin sözlü ifadesi olan mitlerin yalnızca birkaç özelliğiyle -anlatı, imge ve simge zenginliğiyle- ilgilendiklerini,

mitlerin, edebiyat kuramı bakımından; bir imaj veya tablo olması, sosyal olması, tabiat üstü (gerçek dışı veya akıl dışı) olması, tahkiyeli bir şey veya hikaye olması, arketip karakteri taşıması veya evrensel olması, zamana bağlı olmayan ideallerimizin zaman içerisinde geçen olaylarımı gibi sembolik bir şekilde temsili, bir program veya öbür dünyadaki hayatla ilgili olması, mistik olması (Wellek ve Warren, 2001, s. 165)

gibi çok önemli özelliklere sahip olduğuna vurgu yaparlar. Wellek ve Warren'e göre, edebiyat kendine gerekli olanları mitlerden alır ve kullanır. Oysa mitler, edebiyatın kendisinden aldıkları ve kullandıklarıyla sınırlandırılacak bir alan değildir. Çok geniş alanlara (sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, psikiyatri, tarih, halkbilim v.b.) hitap etme kapasitesine sahiptir.

Dumézil, mit ve edebiyat arasında oldukça anlamlı bir ayırımında bulunur. Mitolojinin arkaik toplumlarda çok önemli olduğunu, mitolojik metinlerin özellikle hazırlandığını, mitolojik metinlerde, onu anlatan insanoğlunun, yaşamından kesitler olmasına karşın anlaşılmasının oldukça zor olduğunu vurgular. Dumézil'e göre, mitler/mitsel öyküler, çok eski dönemlerden beri –primitif insandan başlayarak- varlıklarını sürdürmektedirler. Her ne kadar, özgün sayılabilecek bir edebi düzeye antik dönemde (Yunanlılar zamanında) ulaşıldığı dile getirilse de, yalnızca dramatik ve lirik buluşlardan ve esinlerden ibaret değildir. Yaşadığımız dünyada, toplumsal düzenden siyasal düzene, ritüellerden ve inançlardan hukuk ve kıyafete kadar birçok alanda karşılığı vardır (Dumézil, 1970, ss. 7-10). Mitleri ve mitolojileri yalnızca edebiyatın kullandığı biçem ve belirlediği çerçeve içinde değerlendirmenin doğru olmadığını, farklı alanların bakış açılarına da ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Dumézil'in bu görüşünden hareketle, bunun karşıtı bir eğilimin, yeni mitlerin yaratılmasını zorlaştırabileceği, eski yaşam biçimlerini –ritüelleri- ya

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

tamamen yok edebileceği ya da insanoğlunun düş kurma gücünü zayıflatabileceği böylece, yeni mitlerin üretilmesinin önüne geçilebileceği sonucuna varmak olanaklıdır. Edebiyat ve mit/mitoloji arasındaki ilişkiyi en ayrıntılı ve derin inceleyen kuramcılardan birisi Gilbert Durand'dır. Durand'a göre, mitler sayesinde yazınsal metinlerde, içten gelen bir şema dürtüsüyle oluşan oldukça dinamik bir simge, arketip ve şematik sistemin varlığı gözlemlenir. Mitlerde ve mitolojilerde, hem hayalleri aktaran ve anlatan, hem düşlerin nasıl gerçekliğe dönüştüğünü açıklayan hem de dinsel bir inanç nesnesi olarak kutsal varlıklardan söz eden bir anlatı türüyle karşılaşırız. Bu anlatı türü, her durumda, dinamikliği sayesinde, özgünlüğünden ve zenginliğinden bir şey kaybetmez. Durand, bu özelliğinden dolayı, "Mitleri dinamik bir simgeler, arketipler ve şemalar sistemi olarak tanımlayarak, bu iç dinamikleri sayesinde mitlerin kendiliğinden anlatıya dönüştüğünü" öne sürer (1992, s. 64). O'na göre, mitler, daha önce söylem bağlamında kullanılan, simgelerin sözcüklerle, arketiplerin de fikirlerle çözümlendiği rasyonalize edilmiş (akla ve mantığa uygun hale getirilmiş) bir taslak olarak değerlendirilebilir. Mit bir şemayı (taslağı) ya da bir şemalar (taslaklar) dizgesinin varlığını açığa çıkmasını sağlar. Aynı şekilde arketip düşüncüyü teşvik eder, simge de ismini koyar. Böylece, mitlerin dinsel doktrini, felsefi sistemi (dizgeyi), tarihsel veya efsanelere özgü bir anlatı tarzını öne çıkardığı söylenebilir. Durand'ın bu saptaması, Platon başta olmak üzere, akılcıların ve pozitivistlerin mitlere bakış açılarıyla ilgili paradoksu ortaya koyması açısından önemlidir. Durand, akılcılıkla ilgili düşüncelerin sık sık mitler aracılığıyla gösterilmesine karşın, akılcılar tarafından zaman zaman mitlere acınacakmış gibi bakılmasının ve hor görülmesinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiği kanısındadır. Mitlerin dinamik yapısı ve kurgulanma biçimi, imge topluluğu (takımı) olarak adlandırılan statik düzenleniş biçimine cevap verebilme kapasitesine sahiptir (ss. 63-65). Mit eleştirisi (mythocritique) olarak adlandırılan eleştirel yaklaşımın öncülerinden olan Gilbert Durand, *Le Dècor Mythique De La Chartreuse de Parme* adlı çalışmasında, edebiyatın özel olarak da romanesk anlatının mitin bir bölümü olduğu değerlendirmesinde bulunur. İster yazılı ister sözlü olsun, edebi anlatı bağlamında, "mit, efsane, masal ve roman gibi edebi türler arasındaki ayrımın net olmadığını, belirsizliğini koruduğunu" söyler (Durand, 1983, s. 12).

Mit ve Anlam (Konuşmalar), Din ve Büyü, La Pensée sauvage, Anthropologie structurale I-II, Mythologiques (4 Volumes) gibi eserlerine bakıldığında, mit ve diğer alanlar (Edebiyat, müzik, tarih ve bilim v.b...) özellikle de edebiyat arasındaki en radikal ayrımı Strauss'un yapmaya çalıştığı söylenebilir. Strauss, edebiyatın mitlerin özgünlüğünü bozduğunu, çünkü edebiyat ve mitler arasındaki etkileşim sürecinde, mitsel anlatım tarzının vazgeçilmez ilkesi konumundaki gizemlilik ilkesinin özelliğini yitirdiğini, edebiyatın, ihtiyaç duyduğu özellikleri (mitlerdeki anlatma biçimleri olan imgeler ve simgeleri) alarak kendi biçimsel ve estetik kaygılarına göre mitleri yeni bir anlatıya dönüştürdüğü, başka bir deyişle, kendisine benzettiği kanısındadır. Buna örnek olarak, Sophokles' in oyunlarını özellikle de Oidipus trajedisini gösterir. Başta

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

Oidipus olmak üzere, çoğunlukla mitolojilerden alan Sophokles'un oyunlarında/trajedilerinde, mitler, okur /seyirci üzerinde farklı bir görünüm ve etki gücüne kavuşur. Sophokles, Oidipus mitinde, birçok kişi olmasına karşın, oyunun merkezine bu kişilerden sadece birisini -Oidipus'u ve ya Antigoe'u-koyarak seyircinin/okurun tek bir kişi üzerinde odaklanmasını sağlar. Aynı öyküden Antigone ve Oidipus başlıklarıyla iki ayrı trajedi çıkarır ve sahneye koyar. Böylece, yazar okurun/seyircinin en çok neyi önemsemesini ve neyi unutmamasını, hangi mesajı vermek istiyorsa onu öne çıkarmış olur. Strauss'a göre bu bir çeşit mitleri edebiyata dönüştürme işlemidir. Yazar, edebi araçları kullanarak (bu aynı zamanda, bir dönüştürme işlemidir.) okur/seyirci üzerinde istediği etkiyi bırakmayı başarmakla birlikte, edebiyat ve mitolojinin birbirinden ayrılaşmasına neden olur. Zira Sophokles'in Oidipus'u ve Antigone'uyla mitolojideki Oidipus ve Antigone artık aynı değildir. Strauss, edebiyatın, bazı mitler üzerinde daha çok çalışmasını (Prometheus, Oidipus, Antigone, Satan ve Orpheus gibi mitleri) biraz da bu yararçı tutuma bağlar gibidir. Bu, bir anlamda mitleri yeniden yazmaktır. Mitleri yeniden yazmayı deneyen edebiyatın aslında farkında olmadan mitlerin yerini alarak kendi imge evrenine özgü yazınsal bir mit düşüncesi geliştirdiği söylenebilir. Oysa Strauss, mitlerin ve mitolojilerin İnsan topluluklarının ortak öykülerini dile getirdiğini, mitlerin, insan yaşamında karşılaşılan bir çelişkinin ya da sorunsalın çözümlenmesinin olanaksız hale geldiği durumlarda ortaya çıktığını, mitlerin ve mitolojilerin işte bu çelişkiyi ve sorunsalı çözecek ve anlamlı hale getirecek bir çıkış yol bulma peşinde olduğunu öne sürer (Lévi-Strauss, 1983, s. 23). O'na göre, mitler, bu olanaksızlığın gösterenidir (s. 23). Oidipus mitini de bu bağlamda ele alır ve Sophokles'in Oidipus'unu ve sahneye koyduğu diğer mitsel öyküleri eleştirir.

Oidipus mitinin anlamını, insanın topraktan oluştuğuna inanan bir toplumun, bir kadınla bir erkeğin birleşmesinin doğuma yol açtığını sezmesinden sonra bile, ilk inanişinden vazgeçip bu gerçeği kabullenmesindeki aşılması güç bir çelişkide, bir olanaksızlıkta araştırır (s. 23).

Edebi mitler açısından, burada en çok tartışılan konu, mitleri kullanan edebiyatın, mitlerdeki simge, imge ve metafor gibi anlatma biçimlerini asıl anlamlarından uzaklaştırarak farklı şekillerde mi yoksa asıl anlamlarına bağlı kalarak mı kullandığı sorusuna verilmesi gereken cevabın açıklığa kavuşturulmasıdır. Strauss, edebiyatın, imge, simge ve metafor gibi anlatma biçimlerini mitlerdeki anlamlarından farklı olarak, vermek istediği mesaj doğrultusunda yorumladığı ve değiştirdiği (bozduğu) görüşündedir. Edebiyat ve mitler arasında ayırım yapılmasının neden zorunlu olduğunu, edebiyat ve mitlerin, imge ve imgeleme yakından ilişkili iki anlatı biçimi olmalarıyla anlatmaya çalışır. Edebiyat ve mitler imgelerden ve imgelemden ayrı düşünülemez. Yazar, eserinde neyi ele alırsa alsın, neyi kullanırsa kullansın ele aldığı şeyi aktarırken aynı zamanda kendi imge evrenini de oluşturur. Belki de edebiyat ve mit incelemelerinde en önemli ortak nokta hem edebiyat hem de mit incelemelerinin imge ve imgelem çalışmalarından soyutlanamamasıdır. Bu aynı zamanda, mit ve edebiyat arasındaki ayırımın yapılmasında karşılaşılan en

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

önemli sorun olarak karşımıza çıkar. Mitlerin, imgelerin yanında simgeler yönünden de zengin olması, giz ve mucizelere yer vermesi birçok kavramın birbiriyle karıştırılmasına neden olur. Kişileştirme, kıyaslama, alegori, simge, parabol, istiare (fr. métaphore) ve mecaz-ı mürsel (fr. métonymie) gibi sanatları birbirinin yerini alır. Ozan ve yazarlar bu anlatım biçimlerine sık sık başvurma gereksinimi duyar. Bazıları mucizeleri (fr. merveilleux) ve gizleri, bazıları da sembollerini, kişileştirmeleri ve istiareleri daha çok kullanır. Kullanılan bu biçemlerin her biri anlatı içinde farklı işlevler yüklenir. İster istemez bir dönüşüm gerçekleşir. Ancak, bu dönüşümün mitleri bozup bozmadığı sorusu cevabını tam olarak bulamaz.

Oedipus ve diğer mitlerin bu dönüşümü, aslında edebi mit kavramının ne olduğunun, ne olmadığına iyi anlaşılmasının gerekliliğini ortaya koyarken aralarındaki hassas ayırımı yapılmasına, edebiyat-mit ilişkisini inceleyen önemli kuramcılardan birisi olan Pierre Albouy'un, "mit, edebiyatın sınırlı bir biçimi mi ya da arketipi midir? sorusunun cevabının bulunmasına da yardımcı olabilir (1998, s. 8). Albouy ve Brunel'e daha yakın görünen Durand da, Strauss' la aynı kanıda değildir. Mitlerin söylem biçimiyle zaten edebi katman içinde yer aldığı düşünür (Durand, 1983, s. 12). Bununla birlikte, Durand, "bir edebi metnin, mitlerin özgünlüğünü sağlayan ve varlığının sürekliliğini borçlu olduğu kutsal anlatım tarzının bir sonucu olmadığına da altını çizer (ss. 84-86). Edebiyatın, mitlerin özgün yapısını bozması için bir nedeni olmadığına göndermede bulunur. Gerek Albouy, gerek Durand, Sophokles'in oyunlarını Strauss'dan farklı yorumlarlar. Sophokles'in mitolojik öyküleri bu şekilde yazmasının ve sahneye koymasının mitlerin ve kahramanlarının tanınmasına yardımcı olduğu ve mitleri zenginleştirdiği kanısındadırlar. Zira her ikisi de mitleri/mitolojileri edebiyatın sınırları içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin sorgulanması ve tartışılması gerektiğinden yana tutum takınırlar. Albouy, Gide' in *Le Prométhée mal en chaîné* adlı eseriyle ilgili incelemesinde, edebi mit kavramı üzerinde durarak, mitlerin edebileştirilmesi sürecine dikkat çeker (Albouy, 1998, ss. 118-120). Fransız Edebiyatında, Gide, mitlere/mitolojilere en çok başvuran yazarların başında gelir. Yalnızca, Prometheus'u değil daha birçok mitolojik figürü yeniden ele alır. Gide'in *Philoctète*, *Oedipe*, *Le Prométhée mal enchaîné* ve *Thésée* gibi eserlerinde, adlarından da anlaşılacağı gibi, Oedipe, Philoctète, Prométhée ve Thésée mitleri kullanılarak edebi anlatılar oluşturulur. Ancak bu anlatılardaki, Thésée, Philoctète, Oedipe ve Prométhée mitleri, Gide tarafından farklı mesaj vermek için farklı şekilde yorumlanırlar. Yazarın kendi yaşamından iki farklı kesiti sunarlar. Philoctète, yalnız başına bırakıldığı ve kaderine terkedildiği adada geçirdiği değişim sonrası, Yunan vatandaşı Philoctète' den dünya vatandaşı Philoctète'e dönüşürken, Oedipe eski Oedipe'i yok etmek yeni bir Oedipe'i yaratmak için gözlerini kör eder, Thésée, önüne çıkan zorlukları ve engelleri aşarak güçlü, adaletli ve özgürlüğü ve demokrasiyi ön planda tutan bilge bir devlet adamı olurken, Prométhée de zincirlerini gevşek bağlayarak kendini zincirden kurtarmaya hazır, esareti asla kabul etmeyen başkaldıran bir kişiliği

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

temsil eder. Yeni Prométhée, sonsuza dek prototipi Prométhée'den farklı olarak zincirle bağlanmayı kabul etmezken, içindeki başkaldırı eğilimini korur. Bu açıdan prototipine ihanet etmez, ona bağlı kalır. Philoctètes, Oedipe, Thésée ve diğerleri de prototiplerine ihanet etmezler, onlara bağlılıklarını sürdürürler. Her ikisi de, içlerindeki özgürlük tutkusunu ve bireycilik özlemlerini korumayı başarır. Gide'in bu yaptığına bir çeşit edebi mit/mitler olarak bakılabilir. Edebi mit, Gide'in yaptığı gibi, yazarın özgürce değiştirdiği ve kaleme aldığı bu yeni anlatıyla kurulur. Doğal olarak, bu yeni anlatıda, mitin eski (geleneksel) anlamına yeni anlamlar ilave edilir. Geleneksel anlamlara, Gide ve diğer yazarların yaptığı gibi, yeni anlam/anlamlar eklenmezse edebi mitlerden söz etmek zorlaşır. Bununla birlikte, kullanılan her geleneksel mit anlatısının edebi mite/mitlere dönüşmeyebileceğini de belirtmek gerekir. Bunu başaramayan yazarlar da vardır. Bu konuda, Gide, Camus, Sartre, Giraudoux, Anouilh gibi yazarları bunlardan ayırmak gerekir. Sözü edilen isimler, eserlerinde kullandıkları mitleri edebi mitlere dönüştürebilmeyi başarmış yazarlar olarak kabul edilir. Gide'in Thésée'si Philoctète'i, Prométhée'si ve Oedipe'i bireysel özgürlüğün savunucuları ve bireyciliğin kahramanı olurlar. Edebi mit olarak adlandırılmayı hak ederler. Bunun en büyük nedeni kuşkusuz, Gide'in yenilikçi anlatma biçimi ve kullandığı üsluptur. Her dönemin kendine özgü sorunlarını daha iyi anlatmada yetkin hale gelmiş mitlerin kendilerini diriltmeden, edebi mit olabilme durumu burada aranmalıdır. Durand,

mitleri şema iç dürtüsünün etkisiyle anlatıda oluşmaya başlayan oldukça dinamik taslakçıklar, arketipler ve semboller dizgesi (sistemi) olarak değerlendirir. Mitleri anlatıya dönüştüren bu özellikleridir. Durand'a göre, mitin en yalın ve en belirgin tanımı budur (Durand, 1992, s. 64) demektedir.

Durand'ın bu tanımlaması edebi mitlerin oluşum sürecinin aydınlatılması açısından oldukça önemlidir. Edebi mitlerin oluşum sürecini, mitsel senaryo kavramıyla açıklamaya çalışır. Mitlerde zaten kurgulanmış bir senaryo olduğunu, bu özelliğiyle zaten edebiyatın içinde olduğunu, edebiyatın bu senaryoyu, özünü değiştirmeden/bozmadan yeniden yorumladığını savunur. Antigone mitindeki anlatı kurgusunu buna örnek olarak verir. Antigone'un despotluğa karşı gelmesi, kardeşlerinden birinin ölüsünün toprağa gömülmesinin yasaklanması, bu yasağa uyulmaması, despotun oğluyla nişanlılık dönemi, mahkumiyet ve ölüm gibi belli başlı olaylar dizisinin Antigone mitinin senaryosunu oluşturduğunu, bunlar arasında özgürlük, yaşam ve edebiyat gibi başka değişkenlerin de yer aldığını belirtir (ss. 63-64). Durand'ın görüşlerinden, mitlerin edebileştirilmesinin mitlerin özgün yapısına zarar vermediği, aksine mitleri zenginleştirdiği ve daha çok tanınmasına katkı sağladığı çıkarımı yapılabilir.

Albouy ve Durand, bu durumun (edebiyatın mitleri zenginleştirdiği düşüncesinin) mitlerin kaynağının kuruyacağı ya da bozulacağı anlamına gelmediğini vurgulamaya çalışırlar. Brunel, *Dictionnaire des mythes littéraires*'in önsözünde (s. 13), André Dabiez' nin *Visages de Faust au XXe siècle* başlıklı çalışmasında, edebiyat-mitler arasındaki karşılaştırmada, yazının

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

(fr. écriture) her ikisinden de daha güçlü olduğu, yazının hem edebiyatın hem de mitlerin zenginleşmesine katkıda bulunduğu ve değiştirdiği görüşüne referans da bulunur. Brunel, Dabéziés' nin *Des mythes primitifs aux mythes littéraires* başlıklı çalışmasında, yazı ve mitler arasındaki ilişkiyi ele alırken, Duran ve Albouy'unkine benzer bir yaklaşımda bulunduğu ve yazıyı çok fazla öne çıkararak mitleri geri plana attığı kanısındadır. Brunel, Dabéziés' nin, mitleri, yazı olmadan önce, sadece kulaktan işitilen kolektif bir sözlü anlatım geleneği olarak değerlendirdiğini, mitlerin bugün bile okunup yorumlanabilmesini ve her dönem güncelliğini koruyabilmesini yazının icat edilmesine borçlu olduğunu düşündüğünü, bu durumu edebiyat ve mitlerin birbirinden üstün olduğu polemiklerinden çok daha önemli ve değerli bulduğunu söyler. Ancak, Brunel, bu konuda Dabéziés'yle aynı görüşte değildir. Yazının hem edebiyatı hem de miti inanılmaz derecede zenginleştirdiği ve değiştirdiği düşüncesine kısmen katılmakla birlikte, Dabéziés' nin, yazıyı çok fazla öne çıkararak sözü arka plana atmasını edebiyat-mit karşılaştırmasında takınılan edebiyat yanlısı abartılı tavrın benzerini yazıdan yana tavır alarak yaptığı kanısındadır (Bkz., Brunel. 1988, ss. 13, 597, 870, 1186). Edebiyat ve mitler arasında kesin bir ayrımın yapılmasında ve sınırlarının çizilmesinde karşılaşılan sorunlara yazının da eklenmesi konunun daha karmaşık ve içinden çıkılması zor bir hale, bir çeşit sorunsala (fr. problématique) dönüşmesine neden olur. Brunel, gerek edebiyat-mit gerekse yazı-söz karşılaştırmalarında ortaya çıkan bu abartılı tavırları (aşırı taraflılığı) gereksiz bulur. Bu, biraz da, yazı, edebiyat ve mitler arasındaki ilişkiye nereden bakıldığıyla ilgilidir. Oysa üçü de, birbirlerinden bir şey alırlar ve birbirlerine bir şeyler verirler. Birbirlerine çok şey borçludurlar. Gerçekte olup biten budur.

Sonuç

Bu açıdan, mitleri mitolojilerle, yazıyı da edebiyatla birlikte, belli dengeler çerçevesinde ele alıp değerlendirmek daha doğru olur. Özellikle, yazılı gelenek açısından değerlendirildiğinde, edebiyatın en etkin gücü yazı, yazar ve ozanın en büyük silahı kalemidir. Mitleri kullanan ve onları yeniden yazmayı deneyen yazar ve ozanlar bütün becerilerini ve ustalıklarını yazı aracılığıyla göstermek durumunda kalır. Dili ne ölçüde etkin kullandıklarının büyük önemi vardır. Çünkü edebi mitin/mitlerin oluşması, yazarın ve ozanın esinlendiği ya da kullandığı mitlerden yeni ve özgün anlatılar ortaya koyabilmesine bağlıdır. Bu, yazarın dili kullanma ve konuyu anlatma biçimiyle/üslubuyla yakından ilgilidir. Sonuç olarak, içerik açısından temelde, evreni, dünyayı ve insanı konu edinmelerinin yanında, biçimsel açıdan, edebiyat, mitler ve mitolojiler arasındaki en önemli ortak noktalardan birisinin, ister sözlü ister yazılı olsun, her şeyden önce anlatı olmaları, bir şeyi ya da bir şeyleri anlatmaları olduğu göz ardı edilmemelidir. Aralarındaki ayrımın yapılmasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarının ve tartışmaların en büyük nedenlerinden birisinin bu ortak noktadan kaynaklandığı ifade edilebilir. Edebiyat, mitleri ve mitolojileri konu edindiği sürece -ki devam edecek- bu konudaki görüş ayrılıklarının süreceği ve tartışmaların bitmeyeceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albouy, P. (1963). *La Création mythologique chez Victor Hugo*. Paris: José Corti.
- (1998). *Mythes et mythologies dans la littérature française*. Paris: Armand Colin.
- Astier, C. (1974). *Le Mythe d'Oedipe*. Paris: Armand Colin.
- Benoist, L. (1975). *Signes, Symboles et Mythes*. Paris: PUF.
- Bonnefoy, Y. (Ed.). (2000). *Mitolojiler Sözlüğü I (A-K), II (K-Z)*. (Haz.: Levent Yılmaz). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Brunel, P. (1971). *Le Mythe d'Electre*. Paris: Armand Colin.
- Brunel, P. (Ed.). (1988). *Dictionnaire des mythes littéraires, nouvelle édition augmentée*. Monaco: Edition du Rocher.
- (1992). *Mythocritique; Théorie et parcours*. Paris: PUF.
- (1998). *L'imaginaire du secret*. Grenoble: ELLUG.
- (2003). *Mythopoétique des genres*. Paris: PUF.
- (2004). *Le Mythe de la métamorphose*. Paris: José Corti.
- Carlier, C. et Grandjean, P. (1998). *Les mythes antiques dans le théâtre français*. Paris: Hatier.
- Chevrel, Y. (1989). "Les mythes littéraires". *Chapitre IV de La Littérature comparée*, 59-73. Paris: PUF.
- Comte, F. (1997). *Les Grandes Figures des Mythologies*. Paris: Bordas.
- De Rougemont, D. (1939). *L'amour et l'Occident*. Paris: Plon.
- (1996). *Les Mythes de L'Amour*. Paris: Albin Michel.
- Dumézil, G. (1986). *Mythe et Épopée, I, II, III*. Paris: Gallimard.
- (1970). *Du mythe au roman*. Paris: PUF.
- Durand, G. (1964). *L'imagination Symbolique*. Paris: PUF.
- (1972). "Le voyage et la chambre dans l'oeuvre de Xavier de Maistre". *Revue de la société des études romantiques*, 4.
- (1983). *Le Décor mythique de la Chartreuse de Parme*. Paris: José Corti.
- (1992). *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris: DUNOD.
- (1996). *Introduction à la mythologie*. Paris: Albin Michel.
- Eliade, M. (1963). *Aspects du mythe*. Paris: Gallimard.
- (1969). *Le mythe de l'éternel retour*. Paris: Gallimard.
- (1992). *İmgeler Simgeler*. (Çev. M. Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

- (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. Sema Rifat). İstanbul: Om Yayınevi. (1988).
- Erhat, A. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gide, A. (1925). *Le Prométhée mal enchainé*. Paris: Gallimard.
- (1931). *Oedipe*. Paris: Gallimard.
- (1946). *Thésée*. Paris: Gallimard.
- (1948). *Philoctète*. Paris: Gallimard.
- Homeros (2006). *İlyada* (21. bs). (Çev. Azra Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları.
- (2005). *Odysseia* (17. Bs.). (Çev. Azra Erhat/A. Kadir). İstanbul: Can Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1958). *Anthropologie structurale I*. Paris: Plon.
- (1962). *La Pensée sauvage*. Paris: Plon.
- (1964-1971). *Mythologiques* (4 volumes). Paris: Plon.
- (1973-1996). *Anthropologie structurale II*. Paris: Plon.
- (1979). *La Voie des masques*. Paris: Plon.
- (1983). *Din ve Büyü*. (Çev. Ahmet Güngören). İstanbul: Yol Yayınları.
- (1986). *Mit ve Anlam*. (Çev. Şen Süer ve Selahattin Erkanlı). Ankara: Alan Yayıncılık.
- Ollgnier, M. (1992). *Mythanalyses*. Annales littéraires de l'Université de Besançon.
- Outwirt, M. (1964). *Le Prométhée de Gide*. Paris: RSH.
- Pageaux, D.-H. (1994). *La littérature générale comparée*. Paris: Armand Colin.
- Sellier, P. (1984). *Qu'est-ce qu'un mythe littéraire?*. Paris: Littérature.
- Sophokles (2001). *Kral Oidipus*. (Çev. Bedrettin Tuncel). Ankara: MEB.
- (1993). *Antigone*. (Çev. Sabahattin Ali). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Wellek, R. ve Varren, A. (2001). *Edebiyat Teorisi*. (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel). Akademi Kitabevi.

ON LITERARY MYTHS – I

Abstract: In this study, which is based on the determination of Eliade about the definition and the characteristics of myths, approaches of some researcher and theorists notably Straus, Durand and Brunel to literature and myths, interaction between literature-myth/myths and different perspectives related to the change and the transformation which are caused by this interaction are scrutinised within the frame of literary myth/myths formation. By taking into consideration the ways they are used in literature, it is thought that it is more appropriate to examine the

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I

terms, myth and mythology together while the relationship between literature and myth are handled. Yet, it is observed that the use of myth in literature, and mythology which is more systematic narrative styles of myths in the discussions that are related with the changes and transformations as a result of rewriting, in the comments and the samplings, is generally handled and also intervened with tales and figures in myths. This observation shows that myths and mythology cannot be evaluated separately especially in literature. It is believed that to evaluate the formation of the literary myths and the related discussions can contribute to understand the close relationship between literature and myths and the dimensions of this relationship which are interaction and intimacy. In this study, along with mentioning the perspectives of some philosopher and theorists, it is preferred to handle the problem in a broader frame. Thus, this study is entitled as “On Literary Myths I” since it is decided that it will be more useful to examine the perspectives of the philosopher and theorists who deal with the analysis of myths and literary myths in depth.

Keywords: Myth, Mythology, Literary Myth, Literature, Analyse.

E. İŞLER, Edebi Mitler Üzerine - I